

Martin LACKO

Obraz vzniku Slovenského štátu vo vojenských kronikách

LACKO, Martin: Picture of establishment of the Slovak state in the army chronicles. In: *Slovensko medzi 14. marcom 1939 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Filozofická fakulta; Universum, 2007, s. 228-240.

The army chronicles belonged to the particular army units during the period after the split of the Czechoslovak Republic on the 14 March 1939. Their production can be dated by the end of 1939, or by the beginning of 1940. The chronicles described the broad range of information, e.g. the unit activities, structure formations, participation in the war with Hungary and Poland, etc. Except of other aspects they depicted also the establishment of the Slovak state on the 14 March 1939. We can learn about the background of the March events not only in the army area, but also in larger Slovak towns. „Zeitgeist“ of the critical period is pictured relatively without any prejudices. Taking into consideration many accompanying matters it can be concluded that establishment of the Slovak State and subsequently of the autonomous Slovak army was welcomed positively.

Vysloviť odborné tvrdenie o historických aspektoch typu všeobecného presvedčenia, nálad, zmýšľania či postoja obyvateľstva k istej dobe, udalosti či osobnosti nie je nikdy jednoduché. Tým, skôr, ak ide o dobu, v ktorej sa nerobili žiadne štatistické prieskumy, nekonali slobodné voľby, nejestvovala slobodná tlač. Záleží preto nielen na dostupných prameňoch, ich hodnovernosti, výpovednej sile, ale aj na odbornosti a najmä serióznosti historika, s akou pristupuje k jej zodpovedaniu.

Jedným z dobových prameňov, ktoré možno v tomto prípade upotrebiť, sú aj kroniky. Tentokrát však nejde o klasické obecné či školské kroniky, ktoré historici využívajú najmä pri koncipovaní regionálnych dejín, ale vojenské kroniky.

Vojenské kroniky o ktorých hovorím, boli kronikami jednotlivých vojenských útvarov v období po rozdelení ČSR 14. marca. Uchováva ich súčasny VHA v Bratislave, ako súčasť tzv. spravodajských spisov. Hoci je to svojim rozsahom pomerne úzky prameň, domnievam sa, že môže mať značnú výpovednú hodnotu.

Kroniky, zachytávali najdôležitejšie udalosti spojené so zrodom, formovaním a ozbrojenými konfliktami armády do jesene 1939. Boli zhotovované ešte v priebehu roka 1939, resp. začiatkom roku 1940, teda len s minimálnym

odstupom od opisovaných udalostí. Vzhľadom na skutočnosť, že v marcových dňoch opustili Slovensko temer všetci českí dôstojníci, jednotlivé útvary, ktoré tu po čs. armáde zostali, si museli nanovo začať viesť nielen vojenskú agendu, ale aj kultúrne záležitosti, vrátane kronikárstva. Predošlí kronikári, spolu s ich dielami, totiž bezozvyšku odišli do Čiech.

Nedá sa povedať, že by boli jednostranné, resp. politicky poplatné. To vysvitá jednak z hľadiska ich autorov – dôstojníci bývalej čs. armády neboli politicky angažovaní. Hoci všetkých kronikárov nepoznáme, medzi tými, čo svoje meno uviedli, nachádzame aj známe mená. Napr. neskoršieho gen. Augustína Malára či prokurátora Antona Rašu.¹ Takisto vnútorný obsah kroník, podávanie udalostí, ktoré neboli vo svojej dobe politicky príjemné, podporuje názor o ich celkovej dôveryhodnosti.

Z opačného pohľadu výpovednú hodnotu čiastočne devalvujú faktografické rozpory, ktoré sa tu v niektorých prípadoch objavujú.

Dokumentačná hodnota sa odráža aj v opisoch regionálnej úrovne. Aj z kroník vidíme, že prelomové udalosti zrodu nového štátu mali na rôznych miestach krajiny rôzny priebeh. Od dobrodružných udalostí v západnom cípe krajiny až po posádky, kde sa nič výraznejšie nedialo. V príspevku by som sa držal preto nielen chronologického sledu, ale aj regionálneho a tematického hľadiska, ktoré sa pokúsim zrozumiteľne skĺbiť.

Pokiaľ berieme zápisy týkajúce sa zrodu štátnosti v marci 1939, môžeme sledovať asi tri najvýraznejšie okruhy, spoločné snád' všetkým kronikám:

- a) úvodom k marcovým udalostiam je obdobie po Mnichove, najmä však kríza v česko-slovenských vzťahoch na jar 1939, rozhorčenie nad pro-československy zameranou intervenciou z 9./10. marca – tu sa kronikári zväčša zhodujú v tom, že práve ona urýchlila rozpad štátu,
- b) uspokojenie, v niektorých prípadoch otvorená radosť nad vyhlásením samostatnosti,
- c) komplikácie po 14. marci vyplývajúce z rozpadu jednotnej armády,
- d) rozhorčenie nad maďarskou intervenciou 23. marca.

Komentáre a hodnotenia vývoja v ČSR po Mnichove nie sú úplne jednoznačné. Okrajovo nájdeme i dobovo poplatné hodnotenia udalostí. Napr.

1 Poručík Matej Vojtáš, ktorý sa „s chuťou ujal práce“, sa hneď v úvode priznal, že informácie čerpal aj od pplk. A. Malára, ktorý mu v tomto smere „s nevšednou ochotou podal najcennejšie údaje ústne“. Vojenský historický archív (VHA) Bratislava, fond (f.) 55, škatuľa (šk.) 59, Výpisky z kroniky Veliteľstva 3. divízie. Vzhľadom na fakt, že všetky dostupné kroniky sú umiestnené na tomto jedinom mieste, nebudem lokačný údaj v nasledujúcich riadkoch opakovať.

kronikár JPO čiastočne obviňuje bývalú čs. vládu, že „*tvrdosijne spoliehal na pomoc západných demokracií*“, ba raz sa objavila aj ľudácka fráza o boji „*proti marx-židovskej ideológii*“. Pochopiteľne, ako vždy pri kronikárskom diele, mnoho záležalo od osobného zaradenia kronikára. Napr. bývalý učiteľ a evanjelik Ján Malár hodnotí intervenciu ako „*puč, ktorý po tieto dni rozrušil celú Bratislavu a rozhneval celý slovenský národ*“. Vyhlásenie slovenského štátu bolo vraj len dôsledkom tohto puču, pričom samotné vyhlásenie nezávislosti Malár hodnotí síce ako najvýznamnejšiu udalosť roka, no bez oslavných dodatkov, triezvo. Úplne napr. vynechal dobové chválospevy na Hitlera, ktoré sa objavili v dobovej tlači.² Podobne známy prokurátor Anton Rašla, ktorý viedol kroniku Vojenského súdu v Bratislave. Rašla ako ľavicový sociálny demokrat a odporca slovenskej štátnosti pochopiteľne nemá pozitívny pohľad na marcové udalosti, čo aj v kronike dal, hoci nepriamo, najavo. Zdôrazňuje totiž negatívne dobové tendencie, predovšetkým dezercie, porušenia subordinácie a pod.³

Práve tieto „ne-režimistické“ pohľady zvyšujú dôveryhodnosť prameňa, keďže je evidentné, že ich autori, aj samotný obsah, nie je politicky forsirovaný – ako napr. kroniky v neskoršej ČSĽA.

Dramatická situácia 10. – 14. marca

Vyvrcholením a súčasne rozuzlením marcovej drámy boli dni od 10. do 14. marca. Hoci česko-slovenské rozpory boli staršieho dáta, podľa kronikára ženijného pluku búrlivé politické udalosti nemali zhruba až do konca roka 1938 väčší vplyv na vnútorný život armády. Ba ani vzťahy Čechov a Slovákov v armáde neboli vraj narušené. Vysvetľuje to tým, že v období krátko po Mníchove a Viedenskej arbitráži hľadeli v Čechách na slovenských príslušníkov „*ešte dosť súcitne*“, lebo oba národy stratili množstvo zeme. Vzťahy sa vraj zmenili po prvých správach o osamostatňovacích tendenciách, konkrétne

2 VHA Bratislava, f. 55, šk. 59, odpis kroniky del. pl. 1.

3 „*Behom roka 1939 trestná agenda častejšie vyhlasovala zločiny zbehnutia. Zbehol aj aktívny generál slovenskej armády. Okrem toho sa vyskytovali viac zločiny porušenia subordinácie a vzbúry. Príčinou týchto zločinov nebol ani tak úpadok vojenskej kázne alebo zločinná povaha páchatel'ov, ale dôvody boli viac irrealne, najmä politický blud a následky mobilizácie*“. Ako historickú skutočnosť spomína aj vynesenie prvého rozsudku smrti v SR, a to 20. 12. 1939, za vraždu dôstojníka spáchanú vojakom. Išlo konkrétne o por. jazd. v z. (poručík jazdeckva v zálohe) Tomáša Melichera, ktorého zavraždil voj. v z. Ján Maronek). Trest však nebol vykonaný, podľa kroniky Úradu vojenského prokurátora preto, lebo „*proti rozsudku podal jak vojenský prokurátor, tak obžalovaný, odvolanie*“.

v armáde pri snahách o utvorenie slovenskej armády. „*Poznámky a nadávky, známe predtým len u menej vzdelaných ľudí, bolo počuť teraz aj z úst tzv. vzdelancov. Ba dokonca snížili sa k nim aj niektorí vojenski hodnostári.*“⁴

Rušené udalosti 9. – 14. marca 1939 môžeme na základe kroník sledovať aj v jednotlivých významnejších mestách.

V metropole Slovenska v Bratislave bol o. i. umiestnený JPO I (Jazdecký prezvedný oddiel, bývalí dragúni). Podľa kronikára tu od 10. marca zavládla prísna pohotovosť. V kritickom období boli vraj vojaci slovenskej národnosti zaraďovaní do zvláštnych čiat, ktoré v prípade poplachu nemali vôbec nastupovať. Táto nová taktika vraj „*oslabila bojovú aktivitu*“ mužstva aj slovenských dôstojníkov, avšak na strane druhej vyvolala vraj ich zomknutie vo všeobecnosti.⁵

V meste boli takisto ženijné jednotky. 10. marca boli ženijné čaty vyslané obsadiť cesty vedúce z mesta a do mesta, mali postaviť aj zátarasy s guľometmi. Veliteľmi týchto miest boli síce Slováci, no ako poznamenáva kronikár, nik nevedel proti komu sú tieto opatrenia namierené, ba nemali ani inštrukcie, ako si počínať v prípade ohrozenia. Spočiatku vraj mysleli, že vojenské opatrenia sú namierené proti miestnym Nemcom, príp. nemeckým teroristom spoza hraníc, keďže v Bratislave boli v tom čase silné nemecké demonštrácie. Kolovali správy, že Nemci dodávajú gardistom od Devína zbrane. Nik nevedel, čo sa vlastne deje, keďže bratislavský a viedenský rozhlas vysielali protichodné informácie. Väčšina vojenských opatrení bola zrušená 12. a 13. marca. Vojaci-Slováci začali nosiť autonomistické rukávové pásky a slovenské označenia na čiapkach. (Hoci onedlho to bolo zakázané).⁶

Bratislava bola špecifická nielen tým, že bola najväčším mestom a súčasne politickým centrom, ale i blízkosťou Ríše, v marci 1939 ale predovšetkým vysielaním Viedenského rozhlasu. Tu sa grupovali krajne nacionalistické a protičeskoslovenské kruhy HG na čele s Mutňanským. Práve niektorí príslušníci bratislavských útvarov sa teda mohli pochváliť nielen tým, že boli dobre informovaní, ale že „*nás 14. marec nenašiel úplne nepripravených.*“ Netrepezlivo vraj očakávali vývoj udalostí a na výzvu viedenského rozhlasu si zaobstarali gardistické pásky, aby boli aspoň tak označení ako slovenskí vojaci. Vo Vojenskej nemocnici 1 si vraj pre prípad vyhlásenia samostatnosti už 12. marca rozdelili funkcie.⁷ A 14. marca, ako snád' v prvej posádke, sa vraj už tesne po poľudní odobrali dvaja rotmajstri s gardistickými páskami

4 Výpis z kroniky ženijného pluku.

5 Kronika JPO I.

6 Výpis z kroniky ženijného pluku. Podľa tejto kroniky rozkazom z 28. marca.

7 Kronika Vojenskej nemocnice (VN) I.

na rukách za najstarším Slovákom-dôstojníkom (špkt. Dohnány), aby prevzal velenie, čo sa aj stalo. Tento to následne na štábe oznámil českým dôstojníkom a súčasne si vyžiadal všetky kľúče. Česi, „*bez najmenšieho protivienia sa*“ požiadavku splnili.⁸

V posádkach v Nitre bol v nočných hodinách 9. marca vyhlásený poplach a nasledujúci deň sa rozchýrilo, že je tu vojenská diktatúra. 11. marca bola vraj „*situácia veľmi nejasná, neistota, nervozita na všetkých stranách rástla.*“ Podobne aj tu boli rozostavané guľomety, konkrétne v Štefánikových kasárňach. Na rozdiel od Bratislavy bol však veliteľom každého guľometného hniezda Čech z radov ďalejslúžiacich, vrátane samotnej obsluhy guľometu. 11. marca museli Slováci odovzdať kľúče od skladísk a boli vraj pod tajným dozorom.⁹

No už 12. marca sa i tu situácia obrátila. Hneď ráno „*bolo badať na tvárach českých gážiztov škrvnu smútku a nespokojnosti, ktorá sa behom dňa ešte zväčšovala...*“ Večer vraj bolo rozhlasom nariadené, že za chod služby je zodpovedný najstarší Slováč-gážista. Ten súčasne dostal smernice pre ďalšiu činnosť od HG, konkrétne práp. let. Jána Stredánskeho. Tento na druhý deň určil personál pre dozor nad leteckým skladom (jedných z nich bol znova príslušník HG, konkrétne por. HG Netsch). Práve v týchto momentoch vraj „*bolo vidieť energiu, oduševnenie, cit zodpovednosti, ... neúnavnosť u slovenských vojakov. Bol to radosný pohľad na žiariace tváre Slovákov, ... oduševnenie za vec národnú, za vec čiste slovenskú, za vec vlastnú*“, opísal až pateticky autor kroniky.¹⁰ Konečne 14. marca na poludnie vraj prvý raz zaviala nad Štefánikovými kasárňami slovenská zástava – za slávnostného pochodu HG, a vojakov. „*Bol to nádherný pohľad, jak na vlajúcu zástavu, tak na vojakov Slovákov nadšene spievajúcich štátnu hymnu.*“ Českí gážisti boli pri čestnom vztýčení zástavy tiež prítomní, ba „*pozdravili podľa predpisu*“. Od tohto dňa vraj povedľa vojakov v kasárňach konala službu aj HG.¹¹

Kronika p. pl. 5 (predtým p. pl. 7) z Nítry sa zameriava nielen na vnútorný život v armáde, ale aj vzťahy navonok. Tu hodnotí obdobie 10. – 14. marca ako „*všeobecné napnutie medzi občanmi a vojskom.* 10. marca, pod dojmom prichádzajúcich správ, že sa schýľuje k prevratu, bola v kasárňach nariadená

8 Kronika VN 1.

9 Výpis z kroniky Leteckého skladu v Nitre.

10 Tamže.

11 Tamže. Kronika síce uvádza poludnie 13. marca, čo je však nepravdepodobné. No pre marcové obdobie je príznačné, že vtedy prvý a snáď posledný krát vojaci ešte spolupracovali s HG. Pre zvyšné obdobie jestvovania oboch týchto branných organizácií je totiž typická ich vzájomná revnivosť, až nenávisť.

pohotovosť vojska, zastavené všetky vychádzky. Pod dojmom informácie, že Slovenská krajina má byť obsadená „českým vojskom“, sa po meste začali zhlukovať nacionalisti a gardisti, takže sa očakával až prepad kasární. Z tohto dôvodu sa kasárne začali opevňovať, na výstrahu sa stavali guľometné hniezda, dôstojníci a rotmajstri si vraj brali zbrane a strelivo do svojich domov, na prípadnú ochranu pre rozvášnenými občanmi a gardistami.

Rozuzlenie priniesol až 14. marec. V tento deň sa, podľa uvedenej kroniky, už ráno o 9. 30, moci ujali gardisti. Vnikli aj do kasární, ktoré obsadili a vztýčili nad nimi autonomistickú zástavu. Vojaci slovenského pôvodu vraj prestali poslúchať českých dôstojníkov a aby sa odlíšili aj viditeľne, dávali si na rukáv gardistické pásky. Takto, pre všeobecnú situáciu, nedostatok slovenských veliteľov a protičeskú náladu, klesla disciplína vojska. Nacionalistické vášne ovládli nielen vojakov, ale aj obyvateľstvo v Nitre. Zhoršilo sa vraj správanie ľudí k vojsku, stalo sa až „hrubým“, keďže obyvateľstvo sa na armádu dívalo ako na „vojsko české“. Našťastie žiadne výtržnosti či násilie sa vraj neprihodilo.¹²

Napätá situácia bola aj na strednom Slovensku, konkrétne v niekdajšom centre národného hnutia – Turčianskom Svätom Martine. Keď 10. marca prišla do kasární Práporu útočnej vozby zvesť o vojenskom prevrate, veliteľ práporu pplk. Fusek vraj zbledol. Mal totiž „*previesť zatknutie dobre známych osôb, popredných Martinčanov, Bodického, Bartka, Silnického atď.*“ Dôstojníkov, známych ako prívržencov autonómie, začali zas strážiť českí kolegovia. Na druhý deň, 11. marca, sa pokračovalo v zatýkaní nespoľahlivých. „*Sväzajú sa i miestni velitelia gardy z okolia. Jedna miestnosť dôstojníckej jedálne je plná zatknutými.*“ Napätá situácia povolila až 14. marca, keď správu Viedenského rádia o vyhlásení samostatnosti potvrdila aj STK. Českí dôstojníci sa v Martine zachovali veľmi korektne – slovenským kolegom k samostatnosti aj pogratalovali...¹³

Ráno, v sobotu 10. marca, sa národ zobudil do napätej situácie, prísnych bezpečnostných opatrení aj v Spišskej Novej Vsi. Tu bol navyše trhový deň, takže v meste boli aj stovky ľudí z blízkeho okolia. Keď sa medzi ľuďom rozchýrilo, za akým účelom vojsko prišlo, „*napriek prísnemu zákazu sa tvorili po uliciach väčšie-menšie skupiny, ba došlo aj k mohutnému manifestačnému sprievodu.*“ Ten organizovali predovšetkým členovia HG. Mnoho nechýbalo a aj v Spišskej Novej Vsi by došlo k ozbrojenému stretu a strelbe s ranenými ako v Prešove.¹⁴

12 VHA Bratislava, kronika p. pl. 5.

13 Kronika práporu útočnej vozby.

14 Výpisky z kroniky Veliteľstva 3. divízie.

Práve v metropole východu – v Prešove – boli marcové udalosti dost’ dramatické. Podáva ich napr. kronikár niekdajšieho pešieho pluku 16. Deň po oznámení prevratu, 11. marca, ako reakcia na tento, sa zorganizoval študentský sprievod smerujúci od budovy št. učiteľského ústavu na Hlinkovu ulicu. Zástup študentov spieval slovenské pochodové piesne a požadoval prepustenie zatknutých osôb. Časom vraj narástol až na tisíc päťsto osôb a v dave sa objavila aj autonomistická zástava. Keď pred radnicou začal dav skandovať „*na slovenskú radnicu chceme slovenskú zástavu*“, vojenská hliadka doň začala strieľať. Jedna z ôsmich rán ranila staršiu ženu, vzápätí z diaľky asi 150 krokov strelba ranila aj 8 študentov, načo sa dav, na výzvu slovenských žandárov, rozišiel.¹⁵ Dôsledky na seba nedali dlho čakať – podľa kronikára JPO III sa po strelbe do protestujúcich študentov stala nálada v meste i okolí „*krajne protičeskou*“.¹⁶

Už som konštatoval, že neobstojí názor, akoby kroniky boli písané na nejakú politickú objednávku, alebo boli vyslovene jednostranné. Vidno to aj na príklade opisu negatívnych, pre Slovensko ponižujúcich udalostí. Tak napr. novomestská posádka bola zaujímavá tým, že už 15. marca sem prišlo nemecké vojsko, ktoré tunajší telegrafný prápor 3 úplne odzbrojilo, všetci vojaci, bez ohľadu na národnosť, museli odovzdať zbrane. To vraj „*veľmi rozrušilo vojakov slovenskej národnosti a dalo podnet k prudkým hádkam medzi vojakmi slovenskej a českej národnosti*.“ Nemecké vojsko sa v Novom Meste vo všeobecnosti vraj chovalo „*ako víťaz k porazenému*“. Napätý pomer sa ešte zhoršil, keď Nemci začali odvážať aj vojenský materiál.¹⁷

Odvliekanie materiálu Nemcami, opisuje aj kronika ženijného pluku. Keď vraj 16. marca prišli nemecké jednotky do Mesta, začali „*k veľikému prekvapeniu odvážať najprv pušky, potom technický materiál*“ ženijných plukov, telegrafného práporu aj pešieho pluku. Na MNO o tom vraj ani nevedeli a keď napokon intervenovali u Nemcov, bolo to bezvýsledné. O konkrétnu záchranu sa pokúsil npor. Ložek. Ten vydal prítomným gážištom a mužstvu rozkaz, aby všetok materiál, ktorý Nemci ešte nenašli, začali odvážať vlakom do Topoľčian. To sa aj stalo. Takto sa vraj zachránil „*odev, obuv, plynové masky a prilby ženijného pluku 4 a 6*“. Záchranu materiálu však komplikoval nielen hrozivý nedostatok vojenského personálu, prepravných prostriedkov, ale aj zrada veliteľa novomestského skladu mjr. Rieggera, nemeckej národnosti, ktorý *dbal na to, aby okrem Nemcov neodviezol nikto nič zo skladov*“. Už

15 Kronika pešieho pluku 16. Kronikár uvádza aj meno veliteľa hliadky, ktorá strieľala – prap. poč. František Štěpánek.

16 Kronika JPO III.

17 Kronika telegrafného práporu 3.

na tomto prípade vidno počínajúcu dištinkciu medzi dôstojníkmi slovenskej a nemeckej národnosti, ktorá sa v neskoršom období len prehĺbila.

Z nemeckého odvozu sa tak v Novom Meste stala otvorené drancovačka. Tá trvala celých šesť týždňov, pričom materiál nakladalo denne až 300 ľudí – spočiatku nemeckých vojakov, potom aj najatých civilov. A ako to už na Slovensku býva pri väčších materiálnych presunoch, aj tu „každý si bral kde len mohol drobné predmety a súčiastky výzbroja a výstroje, prípadne technického materiálu. Tieto pri vhodnej príležitosti speňažili.“¹⁸

Ešte jednu „perličku“ k Novému Mestu si na tomto mieste dovoľím uviesť. Jedným z piatich dôstojníkov tunajšieho telegrafného práporu 3 od jari 1939 bol aj por. v z. Kliment Čulen, brat bývalého poslanca KSČ Marka Čulena, ktorý viedol príslušníkom Rýchlej divízie na fronte od r. 1941 pro-sovietsku agitáciu. No jeho brat prežil v dôstojníckych radoch slovenskej armády celú vojnu – z hľadiska „totalitného“ režimu priam absurdná situácia.

Zložitá situácia bola aj v blízkom Trenčíne. 16. marca prevzal velenie trenčianskej posádky štkp.¹⁹ J. M. Kristín. Práve známemu odbojárovi Kristínovi pripadla na druhý deň nemilá úloha – privítať novoprišlých nemeckých vojakov, v ktorých väčšina armády videla akiste okupantov. Nemci boli vítaní dňa 17. marca o 11. hod. na Hlinkovom námestí v Trenčíne, podľa kronikára miestnou skupinou Nemcov, veľkým zástupom obyvateľstva, no len asi stovkou slovenských vojakov. „Medzi inými rečníkmi prehovoril štkp. J. M. Kristin a vrele postavil nemeckých kamarátov.“ Ešte jedna zaujímavá historka sa viaže k Trenčínu. Kronikár farár Lednický uvádza, že pri príležitosti 50-in „Vodcu“ A. Hitlera v apríli 1939 sa v trenčianskej posádke konali menšie oslavy.²⁰

Vyhlasením Slovenského štátu zanikla právomoc dôstojníkov československej armády (väčšinu z nich tvorili Česi) v krajine. 15. marca bola preto nariadená nová prisaha slovenského mužstva všetkých plukov. Túto skladali do rúk najstaršieho dôstojníka-Slováka. V tento deň o 12. 30 hod. tak vo viacerých posádkach vojaci slovenskej národnosti zložili prisahu novej vláde v tomto znení: „Prisahám na živého Boha, že budem poslúchať vládu slovenského štátu a všetkých ňou ustanovených veliteľov. Prisahám, že v plnení povinností ochotne obetujem i život. Tak mi Pán Boh pomáhaj!“²¹ (Zdôraz-

18 Výpis z kroniky ženijného pluku.

19 Štábný kapitán, dobovou skratkou štkp.

20 Podľa kroniky veliteľstva 1. divízie organizátormi akcie bolo veliteľstvo V. zboru a veliteľstvo posádky. Oslavy sa skladali zo slávnostnej prehliadky posádky, prednášky o význame života A. Hitlera od kpt. Jurka a vyvesenia zástav na všetkých vojenských budovách. Podobná akcia bola 19. apríla aj u p.pl. 7 v Nitre.

21 Výpisky z kroniky Veliteľstva 3. divízie.

ňujem prísahu na „slovenskú vládu“. To treba brať na zreteľ aj keď hodnotíme mieru a príčiny nezapojenia sa armádnych príslušníkov do neskoršieho povstania²²).

Z niektorých kroník však vysvitá, že napriek celoštátne určenej prísaha na 15. marca, bola táto v niektorých posádkach časovo mierne posunutá.²³ Každý útvar však dostal nového veliteľa, slovenského dôstojníka,²⁴ a v každej posádke sa oddeľovali Slováci od českých príslušníkov, pričom Slováci preberali nielen materiál a zbrane, ale predovšetkým riadiace funkcie. Tak Slováci či chceli či nie, či na to mali odbornosť, schopnosti a prax alebo nie – museli do týchto funkcií sami zasadnúť.

Posledne menovaný krok sa v staršej literatúre hodnotil zväčša len ako otvorenie cesty ku kariére, o akej sa mladým veliteľom ani nespomínalo. Je v tom iste kus pravdy, no tu by som upriamil pozornosť aj na iný aspekt, ktorý sa spomína už menej. Nazval by som ho národno-historický. Totiž práve 14. marcom sa stalo to, čo by sa evolučnou cestou neuskutočnilo ani za 20 rokov – Slováci sa razom „vyšvihli“ z podradnejších armádnych postov na tie najvyššie...

Výstižne to podáva kronikár telegrafného práporu 2, por. Brziak. Všetky veliteľské miesta, všetka zodpovednosť, podľa neho „*prechádza do rúk Slovákov, ktorí, chápanú vážnosť doby, chopili sa práce s chuťou a oduševnením*“. Už správa o vyhlásení samostatnosti vraj „*ohromným dojmom zapôsobila na každého roduverného Slováka, naproti tomu príslušníkov inej národnosti úplne rozgníavila*“.²⁵ Väčšina Čechov pochopiteľne situáciu videla a chápala inak. Českí dôstojníci boli totiž odzbrojení, oddelení ako nebojové mužstvo a od 16. marca museli odchádzať do Protektorátu. V ten deň totiž vyšiel rozkaz o zbavení všetkých českých dôstojníkov funkcií – začal ich odchod.²⁶ To bol pre mnohých akiste ponižujúci pocit. Odišť zrazu z armády

22 Exemplárnym príkladom je osud pplk. J. Šmigovského, prvej obeť zmanipulovaného ľudového súdnicstva.

23 Napr. 16. marca prevzal velenie býv. dragúnskeho pluku 11 Slovák, škpt. Ján Veselý. V tento deň vykonalo slovenské mužstvo prísahu a v tento deň vraj bolo prvý krát počuť aj známy pozdrav „Na stráž!“ (Hoci, ako je známe, tento pozdrav sa v armáde nikdy príliš neujal a je typický skôr len pre marcové dni – pozn. aut.). Kronika JPO I. Naopak, podľa kroniky telegrafného práporu 2, dal jeho veliteľ ešte 14. marca iniciatívne všetkým slovenským príslušníkom práporu prísahať na Slovenský štát.

24 Za slovenského dôstojníka sa však mohli pokladať aj tí, ktorí mali za ženy Slovenky, alebo ktorí už „dlhšiu dobu“ pôsobili na Slovensku – čo mnohí aj využili.

25 Kronika telegrafného práporu 2.

26 Výpis z kroniky ženijného pluku.

a z miest, za ktoré boli len prednádávnom ochotní aj položiť život. Cesty Čechov a Slovákov sa tak hlboko rozišli. Tomuto fenoménu sa znova nevyhli ani kroniky. Podľa kronikára tel. práporu 3 v Novom Meste „*pomery u práporu boli veľmi rozhárané, pretože dôstojníci českej národnosti boli deprimovaní, jednak zabránim Čiech a Moravy nemeckým vojskom, a v rovnakej miere i tým, že nevedeli, čo ich vlastne čaká*“.²⁷ I kronikár 3. divízie opisuje zmenu v správaní českých dôstojníkov, konkrétne na veliteľstve VI. sboru v Spišskej Novej Vsi. 15. marca mal pplk. Malár, na základe rozkazu MNO, prebrať velenie tohto zboru od gen. Mézla. Generála, ako aj celý jeho štáb, vraj „*zvest' zronila ... z ich chovania bolo cítiť zatrpkosť... chuť k práci razom ustúpila pasivite*.“ Na strane druhej kronikár vyzdvihuje, že k novému veliteľovi Malárovi sa všetci „*chovali kamarátsky*“.

Kým teda mnohí Slováci prežívali tieto dni ako slávnostné, dôstojníci Česi podľa kronikára JPO I sa nachádzali vo vojenskom zmätku „*kolosálnych rozmerov*“ a veliteľských miest odchádzali „*so slzami v očiach, veľmi neradi*“.²⁸

No práve vo fáze rozkladu bývalej čs. armády, po rozdelení 14. marca, sa ukázal asi momentálne najväčší problém – absolútny nedostatok dôstojníkov, najmä vojenských špecialistov.

V skratke to asi najtreffejšie zachytil kronikár Vojenskej nemocnice 1 v Bratislave: „*Marcové dni sú tie, ktoré kedy každý z nás konal výlučne z vlastnej iniciatívy. Nebolo žiadnych rozkazov, žiadnych smerníc, ale čo je najhoršie, nebolo ani potrebných ľudí. Funkcie, ktoré vykonávalo 20 – 25 zapracovaných osôb, muselo prevziať 5 mužov nezpracovaných a veru nebolo ani času, aby ktorýkoľvek z nás i v čo najmenej miere preštudoval povinnosti spojené s tou-ktorou funkciou. Každý z nás bol postavený „in medias res“ a bol potrebný veľký entuziazmus, aby sme zdolali prácu, ktorá sa na nás navalila*.“²⁹

V mnohých posádkach na dôstojníckych pozíciách Slováci úplne absentovali, resp. sa nachádzali len na nižších veliteľských funkciách. Napr. poručík Brziak z telegrafného práporu 2 zdôraznil, že u ich práporu ostal po odchode Čechov jeden jediný Slováč dôstojník – por. Ľudevít Steiner, ktorý začal útvár riadiť len s pomocou niekoľkých aspirantov. V telegrafnom prápore 3 v Novom Meste nad Váhom bol dokonca jediný Slováč-dôstojník, a to len v hodnosti podporučika. Na Vojenskom súde v Bratislave, ustanovenom

27 Kronika telegrafného práporu 3.

28 Kronika JPO I.

29 Kronika vojenskej nemocnice 1 v roku 1939.

2. mája 1939, boli tiež len dvaja Slováci – S. Korbeľ a I. Trebichavský, čo bolo 5% justičných dôstojníkov v Bratislave.

Niekdže preto noví velitelia riešili kádrový problém aj „núteným“ zadržaním českých dôstojníkov aspoň na najnutnejší čas do ich vystriedania. Nový slovenský veliteľ JPO I vraj musel energicky zasiahnuť a ponechať si niektorých českých dôstojníkov, ktorí sa už silou-mocou poberali k svojim rodinám do Protektorátu. Urobil tak čiastočne proti inštrukciám z MNO, na vlastnú zodpovednosť.³⁰ Respektíve boli bývalí českí dôstojníci prehováraní, aby na Slovensku ešte vyčkali. Aj armádne špičky si jednoducho uvedomovali ich potrebnosť. Najmä pod dojemom správ o maďarskom útoku (hoci sa tieto o nedlho ukázali ako falošné), požiadaval novomenovaný veliteľ a v pomeroch nezorientovaný pplk. Malár predošlého veliteľa VI. zboru gen. Mézla, aby zbor viedol aj ďalej, kým sa situácia nevyrieši. Podobne boli vyzvaní aj ďalší českí dôstojníci, aby ostali na svojom mieste, aspoň pokým nebudú nahradení Slovákmi.³¹

Takto vlastne Česi už druhý krát v 20. storočí pomáhali ratovať Slovákov aj po vojenskej stránke. A znova pred Maďarmi, ako v rokoch 1918/1919. Paradoxne, navyše, pomáhali zachraňovať štát, ktorý vonkoncom nechceli a ktorý mnohí pokladali za Hitlerov výtvor.

Katastrofálny nedostatok veliteľských kádrov i mužstva mala zmierniť mobilizácia piatich odvodových ročníkov (1932 – 1936) v 20 okresoch stredného a východného Slovenska. Podľa kroniky p. pl. 20 „*mužstvo nastúpilo pomerne rýchlo. Mladí slovenskí dôstojníci, aktívni i záložní, s ochotou sa zhostujú svojho úkolu, prevezmú velenie a riadia mobilizáciu.*“³²

Prvá fáza zrodu armády bola zavŕšená možno práve vtedy, keď si 18. marca vojaci vypočuli prvý rozkaz nového ministra Čatloša, ktorý vysielal bratislavský rozhlas. Tu Čatloš nariadil odstrániť dovtedajšie čs. odznaky na čiapkach. Už slovenskí vojaci ich mali nahradiť bielo-modro-červenou trikolórou v šírke 2 cm, pričom mali byť pripevnené na identickom mieste na čiapkach.³³ Podľa jednej z kroník, aj tento pokyn bol prijatý pozitívne, „*každý si ihneď trhnul „lvičkov“ a ošetrovatelky a vojaci poprišľivali vojakom kokardy. V ten deň nadšenie u vojakov nemalo konca.*“

Od 14. marca a počiatkov samostatnosti sa konečne nedá oddeliť ani tzv. malá vojna.

30 Kronika JPO I.

31 Výpisky z kroniky Veliteľstva 3. divízie.

32 Kronika p. pl. 20.

33 Podľa kroniky Veliteľstva 3. divízie bol však dátum tohto nariadenia už 16. marec.

Je priam symbolické, že už krátko po zložení prísahy prichádzajú prvé správy o tom, že maďarské vojská sa zoskupujú na východných hraniciach, ba že ich už prekračujú. Akoby sa aj tu znova vynáralo dejinné prekliatie Slovákov – byť vždy v defenzíve, stáť na strane tých slabších, tých, čo sa bránia. To básnicky konštatoval aj jeden z kronikárov: „*Hneď na úsvite našej samostatnosti sa zakabonilo nad nami nebo. Naši južní susedia Maďari, ktorí boli medzi prvými, čo uznali náš* (zdôraznil M. L.) *Slovenský štát, žijú v domnení, že teraz opäť nadišla pre nich vhodná chvíľa zaťať do nás ... teraz, keď armáda čsl. republiky je v úplnom rozklade*“.³⁴ Aj por. Brziak zdôrazňuje skutočnosť, ktorú pociťovali mnohí v tej dobe – že totiž útok Maďarov prišiel práve v dobe, keď „*sme boli najslabšími, keď vojaci cudzej štátnej príslušnosti odchádzali*“ ... „*chceli si nás spolu s Poliakmi rozdeliť*“.

Navyše, mnohí armádni príslušníci mali možnosť trpké udalosti územných strát pozorovať na vlastné oči. (Např. JPO III. vznikol z pluku, ktorý bol umiestnený na odtrhnutých územiach – Košice, Užhorod). Tým medzi jeho príslušníkmi akiste len narástla protimaďarská nenávisť.

Maďarský vpád bol každopádne pre všetkých prevapením, keďže po 14. marci „*nás de facto i de iure uznali*“, vojaci predpokladali z tejto strany hraníc pokoj. Z vpádu Maďarov boli vraj nielen vojaci, ale všetok ľud „*veľmi rozhorčený*“.³⁵

Hoci maďarsko-slovenská vojna nie je témou príspevku, chcem zdôrazniť fakt, že z historického hľadiska nie je možno ani tak dôležité, pokiaľ až mali Maďari v pláne zájsť, aké mali riešenie – veľké, malé či stredné – ale fakt, že vojaci maďarský útok všeobecne chápali ako útok na slovenský štát ako taký. Nie ako korekciu hraníc. Aj preto išli do tejto vojny s oduševnením, čo jednoznačne vysvitá aj z kroník.³⁶

Záver

Pri hodnotení 14. marca v armáde sa nedá ostať len pri tomto jedinom dátume. Bolo totiž jednak zavŕšením predošlého zložitého vývoja, jednak odštartovalo úplnú novú etapu národnej existencie Slovákov.

Armáda bola v tomto smere len zmenšeným obrazom spoločnosti. Samotné vyhlásenie samostatnosti 14. marca, zdá sa, bolo vo väčšine vojska prijaté pozitívne. Minimálne ako isté východisko z niekoľkomesačnej krí-

34 Výpisky z kroniky Veliteľstva 3. divízie.

35 Kronika JPO 3.

36 Podľa kroniky telegrafného práporu 2 sa 23. marca prihlásilo 20 telegrafistov k útočnej vozbe, ktorá mala málo personálu.

zy, ako rozuzlenie dlhodobu neľahkej politickej situácie spôsobenej v prvom rade hitlerovským Nemeckom.

No súčasne v zásadne pozitívnom prijatí 14. marca mnoho zohralo aj slovenské národné cítenie, pocit národnej hrdosti, sebavedomia, spojený v praxi s prevzatím nových riadiacich a veliteľských funkcií, bez náležitej prípravy. Fakt, že Slováci mali prvýkrát v dejinách svoj vlastný štát, vlastnú armádu, bezozvyšku obsadili veliteľské miesta, bol jednoznačne historický predel s ďalekosiahlymi následkami pre politický i národný život v nasledujúcich desaťročiach.

Na strane druhej pozitívna akceptácia 14. marca rozhodne nebola absolútna, aspoň nie spočiatku. Najmä u bývalých čs. dôstojníkov a ďalejslúžiacich bolo pochopiteľné, že sa vnútorne nie celkom zmierili s rozdelením krajiny, na ktorej vernosť len nedávno prisahali.

Celkovo ale, hoci s počiatočnými ťažkosťami, vedomím jeho limitov a „dočasnosti“ závislej od medzinárodnej situácie, však Slovenský štát väčšina armádnych príslušníkov prijala za svoj. V tomto postoji ich paradoxne možno utvrdila maďarská agresia, ako to nepriamo vysvitá aj z kroník.

Nastalo obdobie národnej zomknutosti. Určite ho v tom čase nechápali ako „takzvaný“, ani ako „vojnový štát“ – čo sa nám snažila nanútiť marxistická, či analogicky dnešná mediálna propaganda.